

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИКИ

DOI 10.31558/2617-0248.2025.10.1

УДК 321:351

ФРАНКІСТСЬКА ІСПАНІЯ У РОКИ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ, АВТАРКІЇ ТА «ЕКОНОМІЧНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ»ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5512-1542>**Іваницька О. П., д. і. н., професор Донецького національного університету імені Василя Стуса**

У статті аналізується соціально-економічна політика епохи франкізму, її періодизація, особливості. Акцентується на тому, що період повоєнної відбудови, який розпочався по завершенні громадянської війни у 1939 році і тривав до кінця 1950-х років, характерний унікальною економічною стратегією, яка зводилася до автаркії та всілякої підтримки державою вітчизняного промислового та аграрного підприємництва. Вказується на причини вибору такої моделі повоєнного відбудови, які пов'язані через характер режиму з ізоляцією Іспанії на міжнародній арені. Вона не стала членом ООН та інших світових політичних та фінансових організацій, вона була позбавлена участі у плані Маршалла і отримання іноземних інвестицій. Характер економічної політики франкізму на першому етапі 1939–1959 років визначала також нова громадянська (партизанська) війна, підтримувана Москвою, яка тривала до середини 1950-х років, а також особливості попереднього капіталістичного розвитку Іспанії. Ці обставини спричинили політику автаркії, тобто опору на винятково власні ресурси. Аналізуються механізми автарктичної економічної політики, серед яких створення акціонерних компаній із переважанням державних фінансів, формування державного сектору, обмеження іноземного капіталу, існування декількох обмінних курсів песети, складання планів розвитку провідних галузей промисловості, реалізація техніко-економічних перетворень в аграрній царині (концентрація парцел, іригаційні заходи) тощо. Наприкінці 1950-х років завдання з відбудови економіки були виконані і на порядку денному постала проблема подальшого поступального економічного розвитку країни, переходу до ліберальної економічної стратегії. Це позитивно позначилися перш за все на розвитку електроенергетичної, металургійної, хімічної та цементної галузей промисловості, на видобутку корисних копалин.

Ключові слова: франкістська Іспанія, каудильйо, автаркія, економічний націоналізм, державне регулювання, Національний інститут колонізації.

Ivanicka O. P. Franco's Spain in the years of post-war reconstruction, autarchy and «economic nationalism»

The article analyzes the socio-economic policy of the Franco era, its periodization, and features.

It emphasizes that the period of post-war reconstruction, which began after the end of the civil war in 1939 and lasted until the end of the 1950s, was characterized by a unique economic strategy, which amounted to autarky and all kinds of state support for domestic industrial and agricultural entrepreneurship.

The reasons for choosing such a model of post-war reconstruction are indicated, which are associated with the isolation of Spain in the international arena due to the nature of the regime. It did not become a member of the UN and other world political and financial organizations, it was deprived of participation in the Marshall Plan and receiving foreign investments. The nature of the economic policy of Francoism at the first stage of 1939–1959 was also determined by the new civil (guerrilla) war supported by Moscow, which lasted until the mid-1950s, as well as the features of the previous capitalist development of Spain. These circumstances led to a policy of autarky, i.e. reliance exclusively on one's own resources.

The mechanisms of autarkic economic policy are analyzed, including the creation of joint-stock companies with a predominance of state finances, the formation of the public sector, restrictions on foreign capital, the existence of several peseta exchange rates, the preparation of development plans for leading industries, the implementation of technical and economic transformations in the agricultural sector (concentration of plots, irrigation measures), etc. In the late 1950s, the tasks of rebuilding the economy were completed and the problem of further progressive economic development of the country, the transition to a liberal economic strategy appeared on the agenda. This had a positive effect, first of all, on the development of the electric power, metallurgical, chemical and cement industries, and

on the extraction of minerals.

Keywords: Francoist Spain, caudillo, autarky, economic nationalism, state regulation, National Institute of Colonization.

Першочерговим завданням України після перемоги над російським агресором стане відбудова зруйнованої економіки. Загальні збитки, нанесені нашій державі агресією Росії, оцінюються нині, за різними даними, в 2,2 трлн. дол. [1]. Ще у травні 2022 року президент України В.Зеленський запропонував країнам-союзникам взяти шефство над постраждалими внаслідок війни регіонами України. На заклик президента відгукнулося тоді 30 країн. У січні 2023 року представники уряду України, Євросоюзу, країн G7 та міжнародних фінансових установ ініціювали Координаційну платоформу донорів, яку назвали «фінансовим Рамштайном». За стратегію реалізації цієї платформи («декларація Лугано») взято «системний підхід, нове планування та повну трансформацію населених пунктів». Одним з головних її принципів є – «build back better» («відбудувати краще, ніж було») [1; 2, с.3].

Новітня історія світу ілюструє низку історій повоєнного відновлення економіки країн, а особливо, коли спроби такого відновлення мали успіх. Найвідоміші кейси відбудови: Європи після Другої світової війни (план Маршалла), Кореї після Корейської війни 1950-1953 років, Хорватії після Війни за незалежність тощо.

Важливим фактором успішної повоєнної відбудови української економіки є, на наш погляд, вивчення та узагальнення досвіду відбудовчих процесів та подальшого розвитку інших країн. Метою нашої розвідки є з'ясування специфіки та особливостей як відбудови, так і подальшого соціально-економічного розвитку Іспанії у 1939-1975 роках, що може слугувати для запозичення певних кейсів Українською державою.

Економічний курс франкістського режиму доцільно поділити на два чітко окреслені періоди: перший з 1939 по 1959 рік як період відбудови, автаркії та державного регулювання економіки; другий – з 1960 по 1975 рік – як час переходу до відкритої ринкової економіки, десарролізму, «економічного дива» та міжнародної співпраці.

У першій своїй промові в статусі каудильйо (1 жовтня 1936 року) Франко пообіцяв стабільну зарплату й збереження соціальних завоювань робітництва, а також нижчих та середніх верств суспільства, запевнив, що військовий рух не є класовим, а патріотичним, національним і соціальним. Франко заперечив, ніби під час громадянської війни і після неї спирався лише на привілейовані класи. Згадав при цьому про ту широку підтримку, яку надало націоналістам селянство Наварри. Справді, військових найактивніше підтримували саме середні класи, монархічно та релігійно налаштоване селянство, оскільки термін «національний» вони сприймали як синонім іспанського патріотизму, захисту традицій, усунення радикалізму. Цей же термін був своєрідною реакцією на революційне насильство над населенням у республіканській зоні, яке супроводжувалося підпалами церков, вбивствами священиків, конфіскаціями тощо. Тому більшість іспанців об'єдналася під національними прапорами і підтримала військових. Саме ці верстви населення Іспанії, змучені війною, злиднями та руїною, втомлені колективізаторськими експериментами та роздратовані атеїстичними акціями республіканської влади, пов'язували Франко зі своїми надіями й сподіваннями на соціальний мир і порядок. Визначальним фактором тут була ідентифікація повстання з відстоюванням статусу католицької віри, що перетворило його в офіційний хрестовий похід. Повстання отримало таким чином важливе духовне й психологічно-емоційне підґрунтя [11, с.352].

Щоправда, каудильйо бракувало економічних знань, адже він ні вдома, ні у військовому училищі не одержав належної економічної освіти і змушений був самотужки заповнювати цю прогалину у своїх знаннях. Проте у складні економічні теорії не вникав, більше того – не завжди зважав на економічні закони. Франко тримався переконання, що політика домінує над економікою і владою, тим більше така, як його, здатна підкорити економіку з її законами. Такий погляд лише засвідчив, що каудильйо був економічним традиціоналістом. Він щиро вірив, що Іспанія може бути самодостатньою. Ще до закінчення громадянської війни, у 1938 році, в одному з інтерв'ю на запитання, чи має Іспанія реальні внутрішні можливості для виконання програми свого економічного відродження, Франко самовпевнено відповів, що його країна має для цього більш ніж достатні ресурси, що в економічній і торговельній політиці іспанців надихатиме патріотизм, і вони не потраплять у залежність чужих держав. «Жоден іноземець не працюватиме для Іспанії. Іспанці повинні заробляти хліб важкою працею», – додав каудильйо [11, с.351-352].

Іспанці, зіткнувшись у жорстокому громадянському двобої, заплатили високу ціну: сотні тисяч убитих та поранених на фронтах і в тилу, численна еміграція та рееміграція, нестача продовольчих продуктів та їх суворе нормування, цілковита або часткова руйнація понад 0,5 млн будівель і приміщень, виведення з ладу майже половини рухомого складу залізниць, третини кораблів торговельного флоту, різке зниження поголів'я худоби. У 1939–1940 роках промислове виробництво склало 31, а сільськогосподарське – 21 відсоток довоєнного рівня, прибутки більшості населення на кінець громадянської війни впали до рівня 1900 року. Загальні матеріальні втрати склали 30 млрд песет. Руйнівні наслідки трирічної громадянської війни довелося заліковувати протягом майже 10 років [3, р. 61; 4, р. 81; 5, р. 34; 6, р. 356–357]. До цього – вкрай деморалізоване суспільство, втрата ідеалів, поширення песимістичних настроїв, відчаю, страху.

При цьому необхідно враховувати традиції й слабкість національного капіталу, неконкурентноздатність

іспанської продукції на зовнішніх ринках, ізоляція Іспанії від міжнародної співпраці й торгівлі, від іноземних інвестицій та плану Маршалла. Характер економічної політики франкізму на першому етапі 1939–1959 років визначала також нова громадянська (партизанська) війна, підтримувана Москвою, яка тривала до середини 1950-х років, а також особливості попереднього капіталістичного розвитку Іспанії.

В цих умовах закономірним і логічним було те, що держава взяла на себе регулюючі і контрольні функції у розвитку народного господарства, в стимулюванні та підтримці національного фінансового, промислового і сільськогосподарського капіталу.

Таким чином, франкістською Іспанією було обрано у царині повоєнного відновлення економіки політику автаркії та всебічної підтримки вітчизняного виробництва з боку держави, тобто стратегію економічного націоналізму. Вибір такого економічного курсу у перші повоєнні роки виглядає правомірним, він диктувався національними інтересами, у першу чергу, потребами відбудови зруйнованого громадянською війною господарства, а потім і необхідністю подолати економічне відставання від високорозвинутих західноєвропейських країн. Основні компоненти автарктичної економічної політики зводились до наступного: націоналізації, але у значно менших розмірах, ніж це робилося у Франції та Великобританії в перші повоєнні роки; обмеження іноземних інвестицій та імпорту (вимушений захід); індустріалізація та структурно-галузева перебудова промислового виробництва, стимулювання приватного підприємництва, аграрна колонізація, контроль держави над цінами й зарплатами, нормування продуктів, регульований валютний курс тощо [7, р. 176; 8, р. 75, 125].

Якщо порівняти економічні програми передвоєнної Італії і франкістської Іспанії, оскільки франкістському режиму часто приписують запозичення італійської економічної моделі, то виявляється, що в Італії автаркія була спрямована на форсовану милітаризацію економіки, а піренейські режими були надто слабкими для зовнішньої експансії, тому головним змістом їхньої автаркії став «економічний націоналізм», тобто підтримка та розвиток національного виробництва [11, с.354].

Восени 1940 року каудильйо виніс на обговорення уряду проект плану розвитку економіки на наступні десять років під назвою «Основи і директиви плану реорганізації нашої економіки згідно з нашою національною реконструкцією». Варто зауважити, що генералісимус відхилив пропоновану деякими урядовцями стратегію лібералізації іспанської економіки. Документ обґрунтовував можливість Іспанії досягти самозабезпечення, скоротити імпорт та іноземні інвестиції, розвинути власну промисловість і домогтися збільшення експорту, незважаючи на повоєнну руїну та нестачу палива. Відтоді економічні питання стали основними у промовах, виступах і бесідах каудильйо, міністрів, у публікаціях у пресі [11, с.357].

Пріоритетною у відбудові було визнано індустріалізацію за рахунок власних ресурсів та протекціонізму щодо вітчизняних підприємств. У 1939 році оприлюднено два закони: «Про захист і заохочення розвитку національної промисловості» та «Про регламентацію й опіку над національною промисловістю», за якими частка іноземного капіталу не могла перевищувати на вітчизняних підприємствах 25 відсотків. Іншими законодавчими актами 1939–1941 років держава встановила контроль над імпортом та експортом. Слід підкреслити, що автарктична політика виявилася найпослідовнішою саме у сфері зовнішньої торгівлі: довоєнний рівень експорту було досягнуто у 1950 році, а імпорт (через нестачу валюти, дефіцит торговельного балансу) склав тоді лише 64 відсотки від 1935 року. Паралельно діяв відповідний механізм валютних курсів, точніше, кілька обмінних курсів, зокрема, занижений курс песети для експорту та імпорту готової сировини. Загалом економічна політика була на першому етапі до певної міри імпровізованою і слабо координованою [8, р. 398].

Важливу роль у процесі індустріалізації мав зіграти Інститут Національної Індустрії (ІНІ), створений 1941 року як акціонерна компанія з початковим капіталом в 50 млн. песет і 206 млн песет у державних акціях, що були інвестовані у різні підприємства. Нічого специфічного у цьому Інституті не було. Це був аналог таких же установ, які функціонували в інших західноєвропейських країнах. ІНІ одразу ж приступив до складання планів розвитку провідних галузей промисловості – металургійної, енергетичної, гірничодобувної, суднобудівної, авіа- та автомобілебудівної, транспортної. Згодом кожна з цих галузей продемонструвала своє значне зростання. Формування державного сектору йшло трьома шляхами: відкриття нових підприємств на кошти держави, купівля деяких іноземних компаній та перебирання контролю над тими підприємствами, котрі переживали фінансові труднощі. На відміну від повоєнних Франції та Великобританії, франкістський режим не вдавався до потужної націоналізації, за винятком телефонної системи і транспортних магістралей, у тому числі залізничних, які зазнали значних руйнувань. У 1958 році в державному секторі іспанської економіки працювало 300 тисяч осіб, або 9 відсотків від загальної кількості, зайнятих у промисловості і на транспорті. Хоча державний сектор був захищений вищими цінами, все ж залишався малорентабельним через нестачу коштів, що спричинило замороження зарплати, низьку продуктивність праці. На кошти ІНІ було засновано дві будівельні компанії «Іберія» та ЕНАСА, які розгорнули будівництво нових заводів і фабрик та реконструкцію старих. Ними зведено перший завод для виробництва алюмінію та нафтопереробний завод, судноверфі у Більбао, Кадісі й Валенсії, автомобіле- та автобусобудівні підприємства, теплоцентралі та серію гідроелектростанцій. Вже у 1946 році довоєнний рівень промислового виробництва було перевершено на два відсотки, видобуток вугілля у 1940 році у порівнянні з 1935 роком збільшився на 40 відсотків, а в 1945 – на 60. Особливо показовим було виробництво електроенергії, яке у 1948 році перевищило майже удвоє її

виробництво за попереднє десятиріччя, хоча перебої з електропостачанням тривали. З 1948 року почали зростати обсяги капіталовкладень, і зростання індустрії стало більш прогнозованим. Тоді ж було зібрано повністю власними силами перший вітчизняний транспортний літак. Але ряд галузей, зокрема текстильна й хімічна, не досягли навіть довоєнного рівня. Це стосується і валового національного прибутку. За перше повоєнне десятиріччя споруджено кілька гребель, 30 водосховищ, 40 великих теплоелектростанцій, заводи для виробництва алюмінію, нітратів та переробки нафти, судноверфі, відновлено й створено хімічну, фармацевтичну, машинобудівну промисловість [3, р. 128–129; 8, р. 397–399; 7, р. 178–179].

Поряд з індустріалізацією та відбудовою промисловості до найневідкладніших завдань режиму належав аграрний сектор, який одержав від минулого важку спадщину, зокрема, малоземелля. Провідним він залишався в народному господарстві Іспанії і в XX столітті. У сільськогосподарській сфері було зайнято близько 50 відсотків працездатного населення. Головна мета аграрної політики режиму полягала в тому, щоб досягти самозабезпечення країни продуктами харчування та сировиною. У 1939 році лише 77 відсотків земельних площ були під посівами зернових. У цьому ж році запроваджено карткову систему на продукти харчування, діяла вона аж до 1952 року. Нагадаємо, що така ж доля після Другої світової війни спіткала Францію, Великобританію та інші західноєвропейські держави, не говорячи вже про СРСР та залежні від нього країни Східної Європи [9, р. 26; 4, р. 169–170; 11, с. 359].

Режим усвідомлював необхідність змін в аграрній сфері, але не соціальних, а лише техніко-економічних. Усі експерименти перерозподілу та колективізації землі, здійснені у республіканській зоні, були ліквідовані. Національну службу соціально-економічних реформ у сільському господарстві, створену у 1938 році, восени 1939 року було замінено на Національний інститут колонізації. Проте ця установа, як і інші, відчувала гостру нестачу коштів і не змогла розгорнути на повну силу програму освоєння нових земель. Тому відповідний закон від грудня 1939 року стимулював приватні інвестиції у сільське господарство. За законом від 28 серпня 1942 року запроваджувалася так звана «захищена оренда». Суть її полягала в тому, що по закінченні оренди домовленість автоматично пролонговувалася державою, окрім тих випадків, коли власник землі зобов'язувався обробляти її самостійно. Держава регулювала також розмір орендної плати, внаслідок чого орендар платив тепер власникові землі приблизно вдвоє менше. «Захищена оренда» стосувалася, як правило, дрібних і середніх селянських господарств, розмір земельних ділянок яких не перевищував 20 гектарів. Їх налічувалося 15,3 відсотка від усіх селянських господарств країни. Та суттєвих зрушень не сталося. У 1941 році збір зернових становив 2,4 млн тонн, а потрібно було 4 млн тонн. Погода впродовж 1940-х років була несприятливою. У 1944–1945 роках в Іспанії зібрано найнижчий урожай за все XX століття. У наступному році урожай зернових становив лише 53 відсотки довоєнного збору, у 1948 році – 64 відсотки. Негативні наслідки сільського господарювання були спричинені не тільки несприятливою погодою, а й недостатніми капіталовкладеннями в аграрну сферу, застарілою технікою, хоча державне регулювання до певної міри тимчасово рятувало ситуацію. Зрушення у сільському господарстві стали відчутними лише наприкінці 1940-х років, передовсім завдяки збільшенню капіталовкладень, які зросли з 4 відсотків у 1940-х роках до 9,3 у 1952 році. Однак і у 1950 році сільськогосподарське виробництво не досягло довоєнного 1936 року. З часу завершення громадянської війни і до 1951 року не було жодного врожайного року. Великої шкоди завдавали засухи. Вже з 1944 року на повну силу діяв «чорний ринок», оскільки фермери відмовлялись здавати зерно державі за фіксованими цінами, третина продуктів потрапляла на «чорний ринок». Зауважимо, що в цьому відношенні Іспанія не була винятком, це явище характеризувало майже всі повоєнні країни. Закон від 30 вересня 1940 року передбачав штрафи та тюремне ув'язнення скупщиків і продавців «чорного ринку». Лише протягом першого року дії закону було засуджено 5000 осіб, а сума штрафів склала 100 млн песет. Але ці заходи не тільки не ліквідували спекуляцію продуктами, а, навпаки, спричинили появу корупції та хабарництва. Режим вдався до масової закупівлі зерна в Аргентині, невеликі валютні запаси йшли переважно на імпорт продуктів харчування. У 1952 році було розроблено план Бадахос, який передбачав іригацію 100 тисяч гектарів землі, спорудження водосховищ та гідроелектростанцій, стимулювання вирощування технічних культур та їхньої переробки. На думку уряду, дрібне підприємництво буде найкращою запорукою і захистом від руйнівних революцій. У зв'язку з цим у першій половині 1950-х років були прийняті ряд законів, що стосувалися землекористування. Так, закон про концентрацію парцел забезпечував умови для перерозподілу землі у селах, які потерпали від череззмужжя; закон про сільськогосподарські володіння від 1953 року передбачав адміністративні заходи аж до конфіскації землі тих власників, які вдавалися до екстенсивних методів господарювання; закон від 1955 року гарантував переважність у кредитах та позиках на купівлю техніки тощо [8, р. 400–401; 3, р. 128–129; 11, с. 359–361].

Теза про масове розорення селян та масову міграцію в міста, яку можна зустріти у літературі, явно перебільшена. Принаймні, впродовж першого періоду економічної політики франкістської держави (1939–1959) цього не сталося. Іспанський соціолог Амандо де Мігель зауважує, що процес виходу-міграції людей із сільської місцевості почався давно, сторіччя тому. Що ж до 1940-х років, то чисельність сільського населення в Іспанії за цей час навіть помітно зросла і в 1950 році досягла рекордної цифри – 5 млн осіб. Щоправда, повернення людей до землі було викликане післявоєнною руїною, нестачею продуктів харчування та заходами держави, спрямованими на підтримку сільськогосподарського виробника. Тому протягом 1939–1949 років загальна кількість господарств у селі трималася на одному рівні, а їхня класифікація за розмірами земельних наділів та інших показників не зазнала суттєвих змін. За наступне

десятиріччя самодіяльне сільське населення скоротилося всього на 300 тисяч душ [11, с.361]. Процес активної міграції селян почався у 60-роках, що збіглося з періодом лібералізації економіки.

Позитивні зміни в економіці та соціальній сфері значною мірою гальмувала слабка податкова система. Прямі податки були низькі, але їх компенсували різні непрямі збори, які особливо руйнівно позначилися на дрібних власниках. У 1948 році бюджет поповнився за рахунок податків лише на 14,7 відсотка, тоді як у Франції та Італії – на 21, у Великобританії – на 33. Зате найсприятливіші умови склалися для банків. Так, п'ять великих банків Іспанії, прибуток яких щороку зростав на 700 відсотків, контролювали 65 відсотків усіх фінансових ресурсів. Не дивно, що Каудильйо висловлювався завжди критично про справи у фінансовій сфері [8, р. 402–403].

Каудильйо мав специфічну уяву про соціальну політику свого режиму. На його думку, соціально-католицький патерналізм повинен поєднуватися з авторитарним регулюванням суспільних відносин. Ще у 1937 році він заявив, що нова держава заперечує класову боротьбу. Були заборонені страйки, які Франко вважав злочином, і цієї думки не змінив до останніх своїх днів. Натомість гарантувалися постійність праці й робочого місця, створювалися робітничі суди, аналогічні третейським. Власник не мав права самовільно звільняти працівників. Слід підкреслити, що соціальна політика франкізму спиралася на досить досконале законодавство, спрямоване на захист найманої робочої сили. Схвально сприйняла громадськість такі заходи, до яких удався уряд, починаючи з 1939 року, як допомога безробітним багатодітним та малозабезпеченим родинам, створення житлового фонду, сімейних ощадкас та громадських пенсійних кас, обов'язкове медичне страхування і страхування за віком та у зв'язку з інвалідністю, нарешті прийняття «Хартії праці». Поза законом оголошувалися класові професійні організації, силові методи для досягнення того чи іншого соціально-економічного виграшу [8, р. 126–128].

Проте рівень життя в Іспанії у 40-х роках залишався низьким. Іспанці сумлінно працювали, не страйкували, принаймні, до початку 50-х років. Та інфляція, якої країна не знала за всю свою історію, з'їдала всі грошові надбавки; все відчутнішою ставала дорожнеча: ціни на товари першої необхідності зросли в 1948 році у сім разів у порівнянні з 1936 роком. Щоправда, держава через міністерство праці намагалася контролювати ціни та зарплату, як і обмінний курс песети, яких було кілька. Хоча карткове нормування продуктів не було винятком лише для Іспанії, все ж картковий набір продуктів іспанців не досягав відповідного мінімуму у порівнянні з іншими країнами. Так, у Валенсії такий набір становив 953 калорії. Слід зазначити, що рівень життя не був однаковим у всіх провінціях, часто-густо це залежало від енергійності та професіоналізму місцевих кадрів. У цілому ж по країні прибутки на душу населення не перевершили довоєнний і на початку 1950-х років були найнижчими в Європі (за винятком Португалії). За таким показником, як розподіл валового національного продукту на душу населення, станом на 1950 рік Іспанія випереджала Японію, Чилі, Мексику та Грецію. Але якість промислової продукції, продуктивність сільського господарства, рівень споживання засвідчували, що Іспанія – все ще малорозвинена країна [8, р. 403–405; 3, р. 130–131].

На початку 1950-х років, вперше з часу завершення громадянської війни, режим зіткнувся з проявами соціального невдоволення – страйками. Почалися вони в лютому 1951 року у Барселоні у зв'язку з підвищенням плати за проїзд у трамваях. Наслідком цих подій стала відставка мера міста. Це заохотило страйкарів, і 12 березня 300 тисяч робітників вийшли на вулиці міста. В квітні страйки відбулися в Басконії, у них взяли участь 250 тисяч осіб. До них причетні були воєвничі комуністи з ПОУМ (троцькістська партія) та анархісти. Свою роль зіграв також каталонський і баскський націоналізм. Насправді, головним приводом для заворушень стала дорожнеча життя, оскільки середня заробітна платня складала тоді 400–500 песет, тобто 15–17 песет щоденно, а один кілограм хліба коштував 0,80 песет, на «чорному ринку» – 11 песет; державна ціна одного кілограма м'яса становила 6–10 песет, а за спекулятивними цінами – 70 песет [9, р. 49].

Каудильйо не втрачав спокою, але вжив негайних заходів: було встановлено суворий контроль за цінами; заарештовано багатьох страйкарів; звільнено з посад цивільного губернатора Барселони та голову регіональної профспілки. 19 липня 1951 року Франко здійснив реорганізацію уряду з метою переорієнтації економічної політики. Суансес як непохитний прихильник автаркії позбувся своєї посади міністра промисловості й торгівлі. Новий міністр Абуруа спростив систему обмінного курсу національної валюти, розширив можливості для імпорту, іноземних інвестицій та одержання приватним сектором кредитів (ІНІ і приватний сектор почали доповнювати один одного). До того ж Іспанія отримала першу субсидію США на суму 72,5 млн доларів. Заслугує на увагу думка Каудильйо щодо можливої американської допомоги, висловлена ще 1949 року: «Сподівання на подарунки аморальні, і це не в натурі іспанців. Ми не відмовимося від іноземної допомоги, тому що це прискорить темп нашої відбудови, але якщо ця допомога супроводжуватиметься шантажем, ми відкинемо її і будемо домагатися своєї незмінної мети самі, хоч і повільніше». Тепер же кредити й позики США пом'якшили економічну ситуацію в країні, вони, за словами іспанського історика Д. Руїса, сприяли «виживанню режиму». Позитивні зрушення стали відчутними одразу ж. Вже у 1954 році всі показники засвідчили економічне зростання. У 1952 році була скасована карткова система, і національний дохід на душу населення у 1953 році перевищив рівень 1936 року [5, р. 67–75; 7, р. 179; 4, р. 211, 215; 3, р. 129].

Загалом, завдяки автарктичній політиці та державному регулюванню середньорічні темпи росту валового національного продукту склали 4,5 відсотка. Це позитивно позначилося перш за все на розвитку електроенергетичної, металургійної, хімічної та цементної галузей промисловості, на видобутку корисних

копалин. У Севільї, Валенсії, Сарагосі, Кадісі та інших центрах сільськогосподарських регіонів запрацювали нові фабрики й заводи. Споруджено значну кількість гідроелектростанцій. В електротехнічній галузі було налагоджено виробництво – генераторів, електромоторів, трансформаторів, електрокабелю, телеграфного і телефонного обладнання, радіоприймачів, телевізорів. Досі всю цю продукцію Іспанія імпортувала. В кінці 40-х на початку 50-х років відбулося фактичне народження автотранспортної промисловості. З 1959 року режим почав поступово нагромаджувати валютний запас. Іспанія перетворилася наприкінці 1950-х років в індустріально-аграрну державу [5, р.75–77; 10, р.21–24]. Тоді ж франкістська Іспанія здійснив перехід до нової економічної стратегії, а саме, до відкритої ринкової економіки, десарролізму та «економічного дива».

Бібліографічний список:

1. Високолян О. Відбудова України: як виглядатимуть відновлені українські міста після війни. Радіо Свобода. 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vidbudova-ukrayiny-proyekty-vidnovleni-mista-pislya-viyny/32819772.html>.
2. Охріменко О.О., Попов Р.О. Повоєнна відбудова України: потенціал та стратегія перетворень. *Економіка та суспільство*. 2022. №45 URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-7>.
3. Fusi Juan Pablo. Franco. Spanien unter der Diktatur. 1936–1975. Madrid: Ediciones RIAZP, 2001. 238 p.
4. Gallo Max. Spain under Franco. New York: E.P. Dutton & Company, ins., 1974. 391 p.
5. Ruiz David. La Dictadura franquista. 1936-1975. Oviedo: Dopesa, 1978. 164 p.
6. Tamames R. La Republica. La era de Franco. Madrid: Alianza Editorial, 1976. 467 p.
7. Bennassar Bartolome. Franco. Madrid: EDAF, 1996. 367 p.
8. Payne Stanley G. El Regimen de Franco. 1936-1975. Madrid: Alianza Editorial, 1987. 682 p.
9. Vilar S., Cierva R. de la. Pro y contra Franco. Barcelona: Planeta, 1985. 279 p.
10. La Transición democratica española. Madrid: Alianza Editorial. 1989. 957 p.
11. Іваницька О.П. Іспанія у XX-XXI сторіччях: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 600 с.

References:

1. Vysokolyan O. (2024). Vidbudova Ukrayiny: yak vyhlyadatyut' vidnovleni ukrayins'ki mista pislya viyny. Radio Svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vidbudova-ukrayiny-proyekty-vidnovleni-mista-pislya-viyny/32819772.html>
2. Okhrimenko O.O., Popov R.O. (2022). Povoyenna vidbudova Ukrayiny: potentsial ta stratehiya peretvoren'. *Ekonomika ta suspil'stvo*, 45. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-7>.
3. Fusi Juan Pablo. (2001). Franco. Spanien unter der Diktatur. 1936–1975. Madrid: Ediciones RIAZP, 238 p.
4. Gallo Max. (1974). Spain under Franco. New York: E.P. Dutton & Company, ins., 391 p.
5. Ruiz David. (1978). La Dictadura franquista. 1936-1975. Oviedo: Dopesa, 164 p.
6. Tamames R. (1976). La Republica. La era de Franco. Madrid: Alianza Editorial, 467 p..
7. Bennassar Bartolome. (1996). Franco. Madrid: EDAF, 367 p.
8. Payne Stanley G. (1987). El Regimen de Franco. 1936-1975. Madrid: Alianza Editorial, 682 p.
9. Vilar S., Cierva R. de la. (1985). Pro y contra Franco. Barcelona: Planeta, 279 p.
10. La Transición democratica española. (1989). Madrid: Alianza Editorial. 957 p.
11. Ivanyts'ka O.P. (2017). Ispaniya u KHKH-KHKH storichchyakh: monohrafiya. Vinnytsya: TOV «Nilan-LTD», 600 s.

DOI 10.31558/2617-0248.2025.10.2

УДК 323.28:327(81.2УКР-923)

ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛ-КОМУНІЗМУ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1042-4539>

Олещук П. М., д. політ. н., професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1522-4723>

Салтовський О. І., д. політ. н., професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена аналізу ідейних витоків українського націонал-комунізму як явища вітчизняної суспільно-політичної думки ХХ століття. В умовах збройної агресії Росії проти України соціологи фіксують суттєве зниження числа прихильників лівої (соціалістичної та комуністичної ідеології) серед українців. Після закінчення військових дій є можливим відродження в суспільній думці ідей лівої ідеології. Український націонал-комунізм є політичною течією ідеї якої можуть бути використанні для управління

©Олещук П. М., Салтовський О. І., 2025